

AYKUT KAZANCIGİL

*Prof. Dr. Esin KÂHYA**

Aykut Kazancıgil, XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi (Şanizade-Bianchi) 80 sayfa ve Bedizer Zülfikar, Şanizade Hayatı ve Eserleri, 102 sayfa, özel yayınlar, İstanbul 1991.

Adından da anlaşılacağı gibi, bu eser aslında iki farklı kitaptan meydana gelmektedir, öyle ki onların sayfaları dahi müstakil olarak numaralanmıştır. Ancak onların ortak yönü Şanizade üzerinde yoğunlaşmış olmalarıdır.

İlk kitapta, A. Kazancıgil ilkin, kısaca ondokuzuncu yüzyılda Osmanlılarda anatominin seyrini, bilim adamlarının konuyla ilgili tutumlarını açıklamaktadır (s. 1-3). Bunu izleyen Bianchi ve Şanizade adlı kısımda, yazar, Osmanlı İmparatorluğunda ticari ateşe olan Bianchi ve onun Türk Dili konusundaki çalışmalarından söz eder; Bianchi'nin kaleme aldığı Fransızca-Türkçe Lugatın ön sözünü ve onun H. Hatemi tarafından yapılmış çevirisini sunar; aynı zamanda, bu çeviri Osmanlı Kültür Tarihi açısından da önem taşımaktadır.

A. Kazancıgil, daha sonra, Langle'nin Seyyid Mustafa'nın Diaribe'ine yazdığı önsözünün Türkçe çevirisini sunmuştur. (s. 6-9).

Kitabın üçüncü kısmı diyebileceğimiz kısımda ise Şanizade'nin çalışmaları kısaca ele alınıp, onun Bianchi tarafından değerlendirilmesi üzerinde durulur. (s. 14-15). Şanizade'nin Mir'atü'l-Ebdân konusundaki 1820'de yazdığı eserlerine yazdığı değerlendirmesinin Türkçeye çevrili (s. 16-29) ile metnin Fransızca aslı verilmiştir (33-73). Şanizade'nin söz konusu eserinin ilk ve son sayfalarının birer fotokopisi ve eserin planşlarına örnek olarak da yüz ve kol kasları şemaları buraya ilave edilmiştir.

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim dalı Başkanı.

Eserin ikinci kitabı Bedizer Zülfikar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan "Tabip Şanizade Mehmed Ataullah, Hayatı, ve Eserleri" konusundaki çalışmadır.

Eserin bu kısmında, incelemenin nasıl yapıldığı konusunda ilkin kısaca bilgi verildikten sonra (s. 7), Şanizade'nin yaşadığı devir (s. 8-12) ve bilim adamının hayatı (s. 12-33) hakkında bilgi verilir.

Yazar Zülfikar, kitabının beşinci bölümünde, Şanizadenin eserlerini konularına göre sınıflandırıp, bu sınıflamaya göre sırasıyla ele alıp, tek tek inceler. Burada, ilkin tıp eserleri ele alınıp, incelenmiştir; daha sonra, tarih, edebiyat, matematik, askerlik ve coğrafya eserleriyle ilgili bilgi verilmiştir. (s. 33-89). Bunlara ilave olarak, Şanizadeye atfedilen bir hukuk eseri konusunda da bilgi vardır.

Doğal olarak, bu kısımda verilen açıklamalarda topla ilgili eserlerle ilgili kısım ağırlık taşımaktadır. Bunlar arasında, Hamse-i Şanizade diye bilinen beş kitap (Miyârü'l-Ebdân fî Teşrihü'l-Azâü'l-İnsan, Usulü't-Tabia, Miyârü'l-Etîbba, Kânûnü'l-Cerrahîn ve Mizanü'l-Edviye) ayrı ayrı ele alınıp, incelenmiştir.

Bunlardan Miratü'l-Ebdân anatomi, Usulü't-Tabia' fizyoloji ve üçüncü cilt patoloji, dördüncü cilt cerrahi ve beşinci cilt, adından da anlaşılacağı gibi ilaçlarla ilgilidir. Bu ciltler tek tek açıklanırken, onlardan yer yer alıntılar da verilmiştir; örneğin son ciltten örnek olarak yüksük otu ile ilgili bir alıntı sunulmuştur.

Şanizade'nin psikoloji ile ilgili eseri olarak sunulan Ruhiye Risalesinin aslında Mustafa Behçet'e ait olup olmaması konusunda bir tartışma açılmış, ancak, bu konuda kesin bir fikir beyanından da kaçınılmıştır. Genel olarak kabul edildiği üzere ve de eserin yazma nüshalarında kaydedildiğine göre, Ruhiye Risalesi, Mustafa Behçet Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

Tıp eserleri ile ilgili açıklamalardan sonra, Şanizade'nin tarihle ilgili eserleri ele alınmıştır. Bilindiği gibi, Şanizade vakanüvist olarak görev yapmıştır. Bu görevi ile ilgili olarak 1819-1821 yılları arasındaki olayları kaydetmiştir. Bu bilgiler Tarih-i Şanizade'de de toplanmıştır. Yazar konuyla ilgili açıklamaları (s.69-73) arasında sunmaktadır.

Kitapta, Şanizade'nin edebiyatla ilgili çalışmaları arasında Ata Divanı ve Arapça ve Farsça şiirlerinden söz edilmektedir (s. 77).

Şanizade'nin matematikle ilgili eserleri arasında Tercüme-i Cedide-i Usul-ü Talimiyye, Cebr-i Mukabele ve Hendese gibi çevirilerinden bahsedilir ve bunların Charles Bossut'un Cours Complet de Mathématiques adlı eserinden çevirilerek, aktarılmış olduğu iddia edilir (79-81).

Yukarıda sözü edilen eserleri yanı sıra, Şanizade Ataullah Efendi'nin askerlik, coğrafya ve hukukla ilgili eserlerindende kısa kısa bahsedilir. Bunlardan hukukla ilgili olan ve Şanizade'ye atfedilen bir eserin aslında ona ait olmadığı belirtilmektedir (8).

Şanizade'nin bu uğraşlarının yanı sıra müzik ve resimle de ilgilendiği, güzel yazı sanatını öğrenmek için Hattat Yesari Efendi'den ders aldığı söylenmektedir (s. 89-91). Kitabın son kısmında buraya kadar verilen bilgilerin ışığı altında bir değerlendirmesi yapılmıştır (92-94).

Yukarıda da ifade edilmiş olduğu, gibi bu kitap aslında iki ayrı kitap gibi mütalaa edilebilir. her ikisi de ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı tıp tarihi açısından bizi aydınlaması açısından okumağa değer olup, konuyla ilgili genel bilgi edinmek isteyenlere yararlı olabilir.